

TÜRK HALK OYUNLARINDA İNANÇ MOTİFLERİ

Ahmet ÇAKIR¹

İlkel insanların duygu ve düşüncelerini anlatmak için çevresinde görebildiği canlı varlıkları, çeşitli mimik ve vücut hareketleriyle taklit etmeye çalışmıştır. Bu mimik ve hareketler zaman içinde oyun'a dönüşmüştür.

İnsanlar zamanla güneş'e, ay'a, su'ya, rüzgar'a, ateş'e, dağ'a, taş'a ve hayvanlar'a taparak bunları kutsal varlık olarak görmüş ve tanımış, onları hoşnut ve mutlu etme, gönüllerini alma ve yardım etmek için ayinler yapmıştır. Hatta içgüdüsel olarak ondan korkarak onun isteklerini yerine getirdiğini düşünmüştür. Halk oyunu da bu korku, arzu, isteklerin (dans, raks)sonucu olarak dini ayinlerin yolu ile doğarak, uzun zaman dini mahiyette kalmış, daha sonra din dışı form ve biçimlerde gelişerek günümüze kadar ulaşmıştır. (Çakır,1987;s.76)

İster ilkel halkların kutsal ve büyüdü dansları, ister Yunan ibadeti içinde yer alan danslar, isterse de Kral Davut'un (Davut Peygamber) anlaşma sandığı (İbranilerin yasa levhalarını sakladıkları çok değer verilen sandıklar) önünde yaptığı dans veya herhangi bir dönemde, herhangi bir halkın eğlenmek amacıyla yaptığı dans olsun; dans, kelimenin tam anlamıyla, en mükemmel bir oyun, oyunsal biçimlerin en saf ve **en temiz** olanlarından birinin ifadesi olarak kabul edilebilir. (Huzinga, 1991;s.200)

Buradan da anlaşılacağı üzere halk oyunlarının oynanabilmesi için belli bir sebebin olması sonucu çıkmaktadır. Bu sebep ifade edildiği üzere pek çok sosyal ve kültürel şartlar, olaylar ve durumlarla da çok yakından ilgilidir. Yeryüzünde insanın var olduğu andan itibaren oluşan oyunun meydana gelişi (zaman içerisinde dini ayinler ve törenler) gibi nedenlerden uzaklaşarak günümüze gelinceye kadar çeşitli süreçlerden geçmiştir. Bu süreç çok tanrılı dinlerden, tek tanrılı semavi dinlere geçiş, savaşlar, göçler, ticaret, ekonomi, sanayileşme, endüstri, teknik sanat ve zanaat vb şekildedir. Halk oyunları bu zaman içerisinde oynanış şeklinde yapısında değişime uğramıştır. Değişim oyunların genel olarak teknik biçim, form, figür v.b temel özelliklerinde kendini göstermiştir.Ancak; çeşitli süreçlerden geçmiş olan bugünkü halk oyunlarında, eski oyunları yansıtan izlere de sıklıkla rastlamak mümkündür.

Bugün geleneksel Türk halk oyunları'nın oluşmasına neden olan kültürleri; Orta Asya kültürü, İslam kültürü ve Anadolu kültürüdür. (And, 1974;s.85) Hatta bu üç kültüre Avrupa kültüründe katabiliriz.

Türklerin eski yurdu Orta Asya'nın Şamanlık geleneğine ait bir takım ritüeller Anadolu Türklerinin kültürü üzerinde sıklıkla rastlanmaktadır. Hemen belirtelim ki, Şamanlık bir din değildir. Daha çok sağaltma (iyileştirme, büyü vb.) uygulamalara dayalı bir inançlar bütünü olan bu uygulamaların şaman veya kam adı verilen kişilerce yapılmasıdır.

Şamanizm'in Orta Asya'ya girişinin IV-V.yüzyıllardan sonra olduğu düşünülmektedir. Türklerin Şamanist uygulamaları bünyelerine aldıktan sonra uzun süre Şamanist uygulamalar ile içli dışlı bulunmaları sonucu pek çok Türk adet, gelenek ve göreneğinde Şamanist izleri bulmak mümkün olmuştur. IX. yüzyıla yaklaştıkça Türkler arasında Şamanist uygulamaların yaygınlık kazandığı görülmektedir. (TEMREN,1994, s.12)

Nispeten geç bir devirden itibaren varlığını kabul edebileceğimiz Şamanizm'in İslamiyet'i kabul dönemine kadar yaşadığı, Türklerin İslamiyet öncesinde benimsemiş oldukları Budizm, Zerdüştilik, Mazdeizm ve Maniheizm benzeri muhtelif dinlerin kabulünden sonra bazı Türk halk tabakaları arasında etkinliğini sürdürdüğü şüphesizdir.(OCAK,1993;s.2)

¹ Kültür ve Turizm Bakanlığı Daire Başkanı

Türkler kendilerine özgü bir doğacılık olan Şamanlık dışında değişik etkenlerle çevrelerinde karşılaştıkları dinlerden birçoğuna girdikleri halde bunlardan en sürekli olana ve ulusal kültürü en çok etkileyen İslamiyet olmuştur.

Türkler İslamiyet'le VII. yüzyılın birinci yarısı henüz dolmadan İran'ın Arap ordularınca fethedilmesini (642) izleyen yıllarda karşılaşmışlar ve 941 tarihinde de Türklerin İslamlaşması hızlanmıştır..(TURAN,1994;s. 110).

Oğuz Türklerinin İslam topluluğu içerisinde Selçuklular adıyla devlet kurduktan sonra Anadolu'ya yerleştikleri yüzyılda İslam dini ve düşüncesi tarihinde yeni bir döneme girmiştir. Türklerin Anadolu'ya gelişleri ile bu yeni yurtlarında İslamiyet'in–inanç kısmı dışında-günlük hayata uygulama ve değer yargıları yönlerinden değişik bir içerik ve nitelik kazandığı görülür.İslam öncesi Türk dini inanış ve değerleri, yani doğacılık olan Şamanizm ile İslami inanç ve görüşler birleştirilirken Anadolu'da yaşamış olan eski dinler de aynı oranda olmasa bile bu birleşmede etkili olmuşlardır.(TURAN,1994;s.117).

Hz. Muhammed'in vefatı ile (632) onu takip eden eshabı-ı kiramdan sonra dört mezhep kurulmuştur. Bunlar Hanefi, Maliki, Şafii ve Hanbeli'dir. Bu mezheplere bağlı olarak da 9. ve 10. yüzyılda tarikatlar ortaya çıkmıştır.

IV. asırdan beri tasavvuf fikirlerine alışmış, mutasavvıfların menkıbe ve kerametleri yalnız şehirlerde değil göçebe Türkler arasında bile az çok yayılmıştı. İlahiler, şiir okuyan Allah rızası için halka birçok iyiliklerde bulunan, onlara cennet ve saadet yollarını gösteren dervişleri, Türkler, eskiden dini bir kutsiyet verdikleri ozanlara benzeterek hararetle kabul ediyorlar, dediklerine inanıyorlardı. Bu suretle eski ozanların yerini, ata veya bab unvanlı birtakım dervişler almıştı. Hazreti Peygamber'in sahabelerinden olarak gösterilen Arslan Bab ile menkıbeye göre İslam dinini anlamak maksadıyla Türkistan'dan Ceziretü-l Arab'a gelmiş ve Hazreti Ebu Bekir'le görüşerek İslamiyet'i kabul eylemiş olan ozanlar piri meşhur Korkut Ata, Çoban Ata işte bunlardan kalmış birer hatırayı yaşatıyor. (Köprülü 1981;19)

Bu arada Türklerin Anadolu'ya gelişlerinden sonra Anadolu'nun İslamlaşmasında en büyük hizmetleri olan Hoca Ahmet Yesevi'yi unutmamak gerekir.

Büyük bir coğrafya içerisinde yaşayan ve imparatorluklar kuran Türlerin Anadolu'ya gelişleri ve Anadolu'da doruğa çıkan Türk kültürünün kısaca yol haritasını bu şekildedir.

İşte Türk halk oyunlarının zenginliği, çizdiğimiz kültür haritasının içinden gelmektedir. Türk halk oyunları kıyafeti, müziği ve figürleri ile dünyanın en zengin oyunlarından. Yerli ve yabancı bilim adamları ve uzmanları da hem fikirdedirler.

Halk oyunlarımızı inanç yönünden inceleyecek olursak bu konuda da zengin bir hazineye sahip olduğumuzu görürüz.

Milli Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı tarafından 1997 yılında meydana getirilen 8 kişilik çalışma grubu, 3 yıllık çalışma sonunda “Belgelik Kümeleme Kılavuzu Taslağı”nı hazırlamıştır. Bu çalışmada “Türk Halk Oyunları” bölümünün tasnifinin yapılması görevi de tarafıma verilmişti. (Çakır 1989:12) bu tasnif Dewey sistemine göre yapılmıştır. Söz konusu tasnifin 548 no lu başlığı Din Muhtevalı(sema, semah) olarak ayrılmıştır. Bunu şöyle izah edebiliriz. Türk halk oyunlarını konuları itibariyle tasnifimizde 500 nolu kadroda gösterimleştirdik. 548. numaraya kadar olan kısımlar; düğün, nişan, yaylaya çıkış, askere uğurlama, mevsimlik bayramlar(nevruz, hıdrellez vb.) Ferfene, Barana, Yaren gibi toplantılarda oynanan yani dini bir sebeple değil de eğlence unsuru olarak oynanan oyunlardır. 548 nolu da dini bir görevi yerine getirmek için oynanan(sema ve semahlar) oyunlar olarak iki ana başlıkta yer verilmiştir. Yani halk oyunlarımızı dini nitelikli oyunlar, dini nitelikli olmayan oyunlar veya dini oyunlar, din dışı oyunlar (la dini) şeklinde ikiye ayırmamız gerekir. Bu arada semahlar ve semalar halk

oyunumuzdur? Diye bir soru sorulabilir o zaman şunu söyleyebiliriz halk oyunu nedir? Sorusuna karşılık halk oyunlarının tarifini yapmamız gerekir.

Halk oyununu şöyle tarif edebiliriz: Belli bir bölgede, belli bir yerleşim yerinde yaşayan kişi veya kişilerin bir müzik veya bir ritim eşliğinde yapmış oldukları vücut hareketine halk oyunu diyoruz. Sema ve semahlarda kişi veya kişiler bir müzik veya ritim eşliğinde hareket ediyorsa bu halk oyunudur. Yani danstır. Raksdır. Elbette ki sema ve semahlar belli bir zamanda ve mekanda dini vecibeleri yerine getirmek için oynanmıştır. Semah dönülmüştür. Sema dönülmüştür.

Semahlar konusunda ilk kitap yazan Vahit Lütfü SALCI kitabında oyun ayrıca İlhan Cem ERSEVEN’de Semah adlı kitabında oyun, dans, Fuat BOZKURT Alevi Semahları adlı kitabında oyun kelimesini kullanmaktadır.

Semah konusuna girmişken önce dini nitelikli halk oyunlarımızda inanç motifini kısaca değinelim. “Semah” sözü Arapça “Sema” ya da “Sima” köküne dayanır “İşitmek, güzel ve iyi şöreti, anlayışı duymak” anlamına gelir terim olarak müzik ezgilerini dinlemek, dinlerken vecde gelip devinmek (dövünmek), kendinden geçip oynayıp dönmektir.

“Sema” köküne dayanan sözcük Türkçede “sema” ve semah biçimlerinde iki ana söylenişe ayrılır. Her söyleniş bir birinden ayrı iki oyun biçiminin adı olur. (Bozkurt 1990 :15)

Türkçe sözlük’te Arapça Sema: işitme, duyma anlamına gelir.(Türk Dil Kurumu 1998 2.cilt) semah, samah, tamah gibi halk tarafından telaffuz edilen oyun Alevi, Bektaşî tarikatlarının, sema ise Sünni, Mevlevî, Kalenderî, Gülşeni, Nakşibendi, Rufai, Celveti, Bayramî, Kadri, Hallidî, Bedevî, Sadi, Şazeli vb. tarikatlarının dini oyunlarının adıdır. Ayrıca İbni Batuta seyahatnamesinde Ahilerinde zaviyeli geceleri sema ettiğini belirtmektedir. (İbni Batuta,1983;s.194). Bütün tarikatlar ve bu tarikatların içinde yer alan tasavvufçular-sofiler sema’nın yani oyunun insanı Tanrı’ya yaklaştıran ve yükselten bir özelliği bulunduğunu varsayarlar.

Şiir ve müziğin insan ruhuna yaptığı etkiyi bilen tasavvufçular, sofiler çok eski dönemlerden beri sema’nın İslam’a uygun olduğu, fıkıhçılar-kelamcılar ise, haram olduğu konusunda ayrılıklara düşmüşlerdir. Bu konuda bir çok yorum ve tartışma vardır.(Uludağ 1992:80). Raks adlı başlık İslam dini ne kadar tabii (doğal) ve Fıtrî (yaratıcı) ise musiki ve oyun fitridir. Müziğin ilkel maddesi olan oyun ses ve ölçü Allah tarafından yaratılmış ve insan ruhuna yerleşmiştir. Allah tarafından insan ruhuna yerleştirilen bu duyguyu söküp atmak mümkün değildir.(Uludağ, 1992;s.14)

Oyun (halk oyunu, dans, raks) helal olsun veya olmasın Türk insanı arkaik dönemden gelen oyunlarını; hem düğün, nişan, mevsimlik bayramlar (nevruz, hıdrellez vb.), Barana, Yaren sohbetlerinde, askere uğurlamalarda, yaylaya çıkışlarda v.b. dini ayinlerinde oynamışlardır.

Tasavvufun raks(halk oyunu) ve sema hakkındaki görüşü dini ve milli hayatın teşekkül ve tekamülünde önemli rol oynamıştır.

Bu konu ile ilgili İslami telakkiyi doğru bir şekilde aksettiren tasavvufun görüşü, Müslümanlara her zaman rehber olacak kadar doğrudur. (Uludağ 1992:391)

Semahın ve semanın çıkış kökeni Hz.Muhammed’in aşka, coşkuya, cezbe gelip dönmesine bağlıdır.

Mevlevî semalarının çıkışı şöyle anlatılmaktadır...Bir toplantıda, ozanın söylediği şiir karşısında Hz. Muhammed coşkuya gelip dans etmeye başlamış, dans ederken bir ara hırkası düşmüş mecliste bulunanlardan Muaviye,(-Ey Allah’ın elçisi, ne güzel oynuyorsun!) demiş. Peygamber de ona yanıt olarak (-sus, ya Muaviye! Sevgilimin adı anılırken harekete gelmeyen insan kerim değildir) buyurmuşlardır.

Bu söylence ünlü Türk müzik ustası Hoca Abdülkadir Meragi'nin (1365-1434) (Maksadı-
i Elhan) dır.(Erseven, 1990;s.127)

Semahın çıkışı ile ilgili çeşitli söylenceler vardır. Bunlardan birini Prof. Dr. Mehmet Fuat
BOZKURT'UN Buyruk adlı kitabından olduğu gibi sunuyorum. (Bozkurt 1982 :7-11)

KIRKLARIN CEMİ

Hız. Muhammed bir sabah erken Mirac'a gidiyordu. Ansızın yoluna bir aslan çıktı. Aslan
üzerine kükremeye başladı. Muhammed ne yapacağını şaşırıldı. Birden bir ses duydu:

“Ey Muhammed, yüzüğünü aslanın ağzına ver!”

Muhammed söyleneni yaptı. Yüzüğünü aslanın ağzına verdi. Aslan nisanı alınca
sakinleşti. Muhammed yoluna devam etti. Göğün en yüksek katına erişti. Orda dostuna kavuştu.
Onunla doksan bin söz konuştu. Bunun otuz bini Şeriat üzerine idi, insanlara indi. Kalan altmış
bini ise Ali'de sır oldu. Cennette Hız. Muhammed'e bal, süt ve elmadan oluşan bir yemek geldi.
Bunlar özellikle seçilmiş yiyeceklerdi. İnsan için sütün yüz yararı, balın yüz yararı vardı. Elma da
katılınca bu üç yiyeceğin bin bir yararı bulunuyordu. Balın peteği insanın mayası sütün memesi
ana rahmi, elmanın kabuğu derisi sayılırdı. Tanrı süte sevgiyi, bala aşkı, elmaya dostluğu
bağışladı. Üçünü de cennet ürünü olarak insanlara yolladı.

Muhammed Mirac'dan dönerken şehirde bir kubbe gördü. Bu kubbe ilgisini çekti.
Yürüyüp onun kapısına vardı. İçerde birileri sohbet ediyordu. Hız. Muhammed içeri girmek için
kapıyı vurdu. İçerden biri:

*Kimsin, ne için geldin---diye seslendi?

Hız. Muhammed:

*Ben peygamberim. Açın içeri gireyim. Erenlerin güzel yüzlerini göreyim!

İçerden:

*Bizim aramıza peygamber sığmaz. Var peygamberliğini ümmetine yap dediler. Bunun
üzerine Muhammed kapıdan çekildi. Tam gidiyordu ki Tanrı'dan bir ses geldi:

*Ey Muhammed o kapıya var!—buyurdu.

Tanrının bu buyruğu karşısında Muhammed yeniden o kapıya varıp kapıyı çaldı.
İçerden:

*Kim o?—diye sordular.

Hız. Muhammed:

*Ben peygamberim. Açın içeri gireyim Mübarek yüzlerinizi göreyim—dedi.

İçerden:

*Bizim aramızı peygamber sığmaz, ayrıca bize peygamber gerekli değil—dediler.

Tanrı'nın elçisi bu söz üzerine geri döndü. Ordan uzaklaşıyordu ki Tanrı yeniden
buyurdu:

*Ey Muhammed, geri dön. Nere gidiyorsun? Var o kapıyı arala!—buyurdu.

Tanrı'nın elçisi yine o kapıya vardı. Kapının tokmağını çaldı. İçerden

“—Kimsin?” diye ses geldiğinde:

“—Yoktan var olmuş bir yoksul oğluyum. Sizi görmeye geldim. İçeri girmeme izin
varmı?” diye karşılık verdi.

O anda kapı açıldı. İçerdeki:

“—Merhaba! Hoş geldin uğur getirdin, gelişin kutlu olsun, ey kapılar açarı!” diye
karşılıyarak içeri aldılar.

O mecliste kırklar oturmuş aralarında konuşuyorlardı. Hız. Muhammed

“—Kutsal kapı, hayırlar kapısı açıldı. Bismillahirrahmanirrahim” diyerek sağ ayağını içeri attı. İçerde otuz dokuz inanmış can oturuyordu. Haz. Muhammed bakınca bunların yirmi ikisinin erkek, on yedisinin dişi olduğunu gördü. Hz. Muhammed’in içeri girmesi ile inananlar ayağa kalktılar. Tümü ona yer gösterdi. Hz. Ali de o mecliste idi. Hz. Muhammed Hz. Ali’nin yanına oturdu, ama onun Hz. Ali olduğunu anlamadı. Hz. Muhammed’in aklında bir takım sorular belirdi. “Bunlar kimler? Tümü aynı düzeyde, büyükleri hangisi, küçükleri hangisi?” diye düşündü. Soru sormayı gereksiz görüyordu, ama dayanamadı.

*Sizler kimlersiniz? Size kim derler?—diye sordu.

İçerdekiler:

*Biz kırklarız—diye karşılık verdiler.

Hz. Muhammed:

*Peki sizin ulunuz kim, küçüğünüz kim? Ben anlayamadım?

*Bizim ulumuz da uludur, küçüğümüzde uludur. Bizim kırkımız birdir, birimiz kırktır.

*Ama birinizin eksik, o biriniz ne oldu?

*O birimiz Selman’dır, taşraya çıktı. Parsaya gitti. Ama niçin sordun? Selman da burada. Onu aramızda say—dediler.

Hz. Muhammed kırklardan bunu göstermelerini istedi. O zaman Hz. Ali mübarek kolunu uzattı. Kırklardan biri destur diyerek Hz. Alinin koluna bıçak vurdu. Hz. Ali’nin kolundan kan akmaya başladı. Bu sırada tümünün kolundan kan çıkıyordu. O anda pencereden bir damla kan girip ortaya damladı. Bu kan taşradan bulunan Selman’ın

kolunun kanıydı. Sonra kırklardan biri Hz. Ali’nin kolunu bağladı. Öbür Kırklarında da tümünün kanı durdu. O sırada Selman devşirmeden geldi. Selman dervişimden bir üzüm tanesi getirmişti. Kırklar bu üzümü getirip Hz. Muhammed’in önüne koydular ve:

*Ey yoksullar hizmetkarı, bir hizmet et de bu üzümü tanesini paylaşdır!—dediler.

Muhammed duruma baktı. “Bunlar kırk kişi, üzüm tanesi bir tane. Bu bir üzümü nasıl böleyim?” diye düşünceye daldı. O anda Tanrı Cebrail’e:

*Sevgili Muhammed zorda kaldı, tez yetiş “Cennetten bir nur tabak al, ilet. O üzümü bu tabak içinde ezip şerbet eylesin, kırklara verip içirsin.

Cebrail cennetten bir nur tabak alıp Tanrı’nın elçisinin karşısına geldi. Tanrının selamını ileterek o tabağı Muhammed’in önüne koydu:

“—Şerbet eyle, ey Muhammed dedi” o sırada kırklar Hz. Muhammed üzümü ne yapacak diye seyrediyorlardı. Birden Hz. Muhammed’in önünde nurdan bir tabağın belirdiğini gördüler. Tabak güneş gibi ışık veriyordu. Muhammed tabağın içine bir damla su koydu. Sonra parmağı ile o üzüm tanesini nurdan tabak içerisinde ezip şerbet eyledi. Tabağı kırkların önüne koydu. Kırklar o şerbetten içtiler. Tümü ilk yaratılıştaki gibi sarhoş oldular. Oturdukları yerden ayağa kalktılar. Bir kez “Ya Allah” diyerek el verdiler. Üryan büryan semaha girdiler. Muhammed de bunlarla birlikte semaha girdi. Kırkların semahı ilahi bir nur içinde sürdü. Semah ederken Hz. Muhammed’in başından mübarek imamesi düştü. İmame kırk parça oldu. Kırkların her biri bir parçasını aldı, o parçayı etek yapıp bağladı. Sonra Muhammed bunlara pirlelerini ve rehberlerini sordu Kırklar.

“—Pirimiz Şahımerdan Ali’dir, kuşkusuz, tartışmasız! Ve rehberimiz Cebrail Aleeyhisselamdır” dediler.

Bunun üzerine Muhammed Ali’nin orda olduğunu anladı. Hz. Ali, Hz. Muhammed’in yanına doğru yürüdü. Hz. Muhammed, Hz. Ali’nin geldiğini görünce tecella ve temenna ile Hz. Ali’ye yer gösterdi. Kırklar da Hz. Muhammed’e katılarak Hz. Ali’ye saygı ile eğilip yol açıp yer gösterdiler. Bu sırada Hz. Muhammed Hz. Ali’nin parmağında Mirac’a giderken aslanın ağzına

verdiği yüzüğü gördü.

İşte bu inançla cem törenlerinde semaha kalkan erkek ve kadınlar, huşu içinde vecde gelerek semah dönerler. (raks ederler, dans ederler, oyun oynarlar.) semah bittikten sonra dedeye doğru secde ederler Dede miracınız kabul ola, günahlarınız af ola diye dua eder.

Gerek semahın doğuşu ve gerekse semah ezgilerinde, (duvazımam, miraçlama vb.) inanç motifleri görürüz. Örneğin Turna isimli semah ezgileri; Hoca Ahmet Yesevi'nin turna donuna (şekline, biçimine) girmesi (KÖPRÜLÜ, 1981:33) bir inanç motifidir.

Zaten semahın doğuş biçimi, ezgisi, ayak mühürlemesi (sağ ayağın baş parmağı sol ayağın baş parmağın üstüne konması) niyaz ve dualar, kurban kesme vb. uygulamaların hepsi inançla ilgili değerli?

Mevlevi, Kadri, Gülşeni, Nakşibendî, Halveti, Kalenderi vb. Tarikatlarda yapılan semada da aynı felsefe ve inanç vardır. Tanrıya ulaşmak için daha doğrusu kemale erişmek için manevi yolculuğunu miraca gidiş ve geliş değerlidir.

“Sema, kulun hakikate yönelip, akılla-aşkla yücelip, nefsinin terk ederek Hak'ta yok oluşu ve olgunluğa ermiş, kâmil bir insan olarak tekrar kulluğuna dönüşüdür. Bütün varlığa, bütün yaratılanlara yeni bir ruhla, sevgi için, hizmet için dönüşüdür.... Semazen hırkasını çıkarmakla, manen, ebedi aleme, hakikate doğar, orada yol alır. Başındaki sikkesi (nefesinin mezar taşı), üstündeki tennuresi (nefsinin kefenidir). Kollarını çapraz bağlayarak görünüşte BİR rakamını temsil eden, böylece Allahın birliğini tasdik eden Semazen, sema ederken kolları açık, sağ eli dua edencesine göklere, hak gözüyle baktığı sol eli yere dönüktür. Halk'tan aldığı İhsanı halka saçmasıdır.”(ÇELEBİ ...) (Sema ve Kâinatın Hareketi broşür) sema ve semah'da inanç motiflerinde birçok benzerlikleri görülmektedir.

Yukarıda isimlerinden bahsettiğimiz tarikatlarda zikirlerini tevhidhane ve semahane de yaparlar.

Zikir iki türlü yapılır. Birincisi gizli yani (Hafi) ikincisi açık yani (Cehri) zikirdir. Nakşibende ve Halliddi tarikatları hafi, diğer tarikatlar mensuplarında cehri zikir yaparlardı. Cehri zikirlerde, ya oturduğu yerde yapılır, buna “Kuud zikir” denir veya ayakta yapılır, buna da “kıyam zikir” adı verilirdi.(YÖNETKEN, 1991:53)

Halil Bedi Yönetken hoca kıyam zikirlerinin çeşitlerini şu şekilde sıralamaktadır. “Beyyumi Halk Zikri, Demdeme Zikri, Bedevi Topu, Tavaf Tevhidi, diğer bir Tavaf Tevhidi, Halveti Deveranı, Vefa Devri” Bu zikirlerin yapılaş biçimlerinden bahsetmektedir.(YÖNETKEN, 1991:s55). Burada bunları açıklamamıza imkan yok. İlgililer künyesini verdiğimiz kaynaktan yararlanabilirler.

Dini halk oyunlarımızdan sonra dini olmayan (la dini) halk oyunlarımızdaki inanç motifleri hakkında kısaca bilgi vermeye çalışalım.

Halk oyunlarımızı inanç yönünden incelerken sadece adıma, figüre bakmamalıyız. Halk oyunu adım, figür, müzik ve kıyafet olarak (süs, takı vb.) birlikte incelemek gerekir. Bu üç unsur birbirinden ayrılmaz öğelerdir.

“Davul ve zurna bir meydan sazıdır: Toplumun dinamizmini korur, geleceğe hazırlar, devlete ve düzene bağlar. Saz ve kopuz ise Türk Milletinin iç dünyası ile ilgilidir. Kul ve Tanrı ile onunla söyleşir” Şaman davulu ise; Anadolu'daki büyük derviş defteri, belki de bu geleneğin bir devamı veya kalıntısı idi. Mazhar adı verilen bu derviş defteri, bildiğimiz defterlerden çok büyüktür. (ÖGEL, 1987 :4) Söz konusu halk çalgılarının, halk oyunlarımızda bu güne kadar yaşamış, arkaik dönemdeki inancın devamı olarak görebiliriz.

Hayvan taklidi oyunlarımızda da inanç motiflerini bulabiliriz. Şaman (kam) elbiseleri, kuş veya hayvan şekillerini taklit etme sureti ile yapılan elbiselerdi. Bunu giyen şaman, hem kendi

atasını ve hem de istediği zaman o kuşun şekline girebileceğini göstermek istiyordu. Bu şekilde değiştirmeye... Türkler (Donuna girmek) sözünü kullanırlardı... Mesela Ahmed Yesevi Turna donuna; Hacı Bektaş Veli güvercin donuna; Abdal Musa ise geyik donuna bürünürlerdi.(Ögel 1993:29)

Yine Bahaeddin hocamız, kartal'ın kutsallığı konusunda bize şu bilgiyi vermektedir: Kurot kültürünün 3.bin (M.Ö.) nihayetlerine ait bir kültür olduğunu söyleyebiliriz. Mezarda bulunan bir kartal pençesi, dini tarihi bakımından büyük önem taşıyordu. Bilindiği üzere Altaylarda, eskiden beri kartallar mukaddes bir kuştur. (Ögel 1993:17)

Türk halk oyunlarında Hayvan Motifleri Üzerine Bir Atlas Denemesi adlı bildirimizde 41 adet hayvan motifli oyunların illere göre dağılımı ve adları verilmiştir. (Çakır,1987;s.75-85)

Ülkemizin her yöresinde oynanan sinsin oyununda atalarımızdan bizlere miras bırakılan oyunlarımızdan birisidir. Ancak bu ata yadigarı oyunumuz bazı yörelerimizde unutulmuş durumdadır. Yalnız Adıyaman (sim sim oyunu) ile Kilis (Meses oyunu) illerimiz, bu kadim oyunu, sahnelerimizde oynayarak sürdürmektedirler.

“Otman Baba ve dervişlerinin gittikleri yerlerde yaptıkları “ateş ayinleri”ni anlatmaktadırlar. Dolaştıkları şehir ve kasabaların dışındaki uygun yerlerde, koruluklardaki kuru ağaçları keserek gece ortaya yığıp normal büyüklükteki ateşlerden çok daha cesim öbekler teşkil ederek “Tanrı’ya temaşa göstermek” üzere sema ve raks etmek, anlaşıldığı kadarıyla bu ayinlerin esasını oluşturmaktadır. Daha da önemlisi Otman Baba’nın bazen bu ateş ayinlerini hastalık tedavisi maksadıyla icra ettiği anlaşılıyor ki bu bize şaman ayinlerini hatırlatmaktadır.(Ocak,1993;174-175)

Uludağ’da ısı ve ışığı temsilen beş Mayıs’ı altıya bağlayan gece “Ateş Gecesi” namıyla delikanlılar arasında bir gece alemleri yapılır.. yanacak ne varsa hepsini köy meydanına yığarlar, etrafını çevirerek ateşin üzerinden atarlar ve ateşin çevresinde oyun oynayıp türk söylerler; gece yarısına kadar ve kanter içinde kalıncaya kadar mükemmel eğlenirler” diyen A.R.Yalman şunu da eklemeyi ihmal etmemiş “dikkat ettim bu oyunlar daima huşu içinde devam ediyordu”. (Oğuz1980 :1057)

Yukarıda da belirtildiği gibi Ateş kültürünün Türk kültür hayatında önemli bir yeri vardır.Ateş kütü ile ilgili oyunlarımız, sadece sinsin oyunu ile sınırlı değildir. Elazığ yöremizde gece oynanan çayda çıra, kına gecesinde oynanan bir düğün oyunudur. Günümüzde bütün illerimizde geleneği yakılırken ellerde (eskiden çıra) mumlarla yöresel oyunlarımızı oynuyorlar. Bu da Türklerin Ergenekon’dan çıkışlarını ateş yakarak sağlamaları kutsallığı belirtmez mi?

Mahmut Ragıp Gazimihal Gemi oyununu bize şöyle anlatıyor: Manisa’nın Tarhala köyü (yeni ismi Darkaledir). Soma ilçesine bağlıdır. Ramazan bayramlarında yer alan Gemi oyunu vardır. Yedi Sekiz kişi üst üste çıkararak bu isimdeki oyunun türküsünü çağırır. (Gazimihal 1991:223) Bu oyunu günümüzde Ege Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı öğretim görevlisi Abdurrahim Karademir (Aydın) Soma Belediyesinde çalışan Ahmet Sisi (Soma’da) tespit etmişlerdir. CD’lerini de başa gönderdiler. Bu üst üste iki daire biçimi Kastamonu’nun İnebolu ilçesinde oynanan Heye Mola’ya Tokat ilimizde oynanan omuz halayı, Hakkari ilimizde oynanan kale oyununa benzemektedir.

2000 yılında Hakkari ilinde yaptığım araştırma’da kale oyunu’nu Hakkari merkezine bağlı Üzümlü köyünde tespit ettim. Bu araştırmamız Kültür ve Turizm Bakanlığı Arşivinde video kaydı bulunmaktadır. Bu oyunun gemicilikle bir alakası yok ama oynanış biçimi(formu) aynı yukarıda belirttiğimiz illerin oyununa benzemektedir.

Bazı illerimizde oynanan halk oyunlarımızda; ilenme, beddua ve Allaha yalvarma gibi inanç motiflerine de rastlarız. Ankara, Yozgat, Çorum ve Sivas illerimizde Çekirge sürüsünün ekinlere verdiği zararlardan dolayı halkımız çekirge’ye türkü yakmış ve oyununu çıkarmıştır.

Oyun belirli kısmında çekirgeye beddua ederler. Yine Şanlıurfa ve Adıyaman illerimizde ekinlere zarar veren kımlı(süne) için türkü yakmışlar ve oyuna dönüştürmüşler, oyunun belli bölümünde yaka silkerek ilenme, sonra da kımlın verdiği zarardan dolayı ellerini açarak Allaha dua ederler. Çorum halayında, askere uğurlama seremonisi vardır. Halayın başındaki oyuncu her oyuncuyla kucaklaşarak hakkınızı helal edin diyerek onların duasını alır.

Çorum halayındaki kucaklaşma figürü, askere giden yiğit delikanlıyı helalleşerek uğurlamaları, inanç motifinin diğer bir biçimidir.

Yine; savaş oyunlarımıza örnek olan Bursa kılıç kalkan oyunumuzda da; oyuna başlarken oyuncuların Ya Allah diyerek nara atmaları; savaşta hücumla kalkan askerimizin Allah Allah nidalarının sahneye inanç şeklinde yansımalarıdır.

Gaziantep'te düğün hanesinden bir bayan sac üzerine konmuş ateş közlerinin üzerine üzerlik otu yakarak halaya katılan oyuncuların hepsini tutsüler, amaç misafirlerine nazar değmemesidir.

Bazı yörelerimizde (Erzurum, Bayburt, Şanlıurfa, Diyarbakır, Aydın, İzmir, Kütahya, Manisa ve Muğla) oyuncular nazar değmesin diye sağ kollarına (içinde ayet yazılı) pazubent takarlar. Karadeniz bölgesinde de erkeklerin boynunda yine içinde nazara karşı ayet yazılı hamayıl taşır. Günümüzde de gençlerin muskalık takmaları nazardan korunma inancının devam ettiğini göstermektedir.

Sonuç olarak; Johan Huzinya oyuncu insan (homo Luodens) kavramı, sanki Türk Ulusu için bulmuş, Milattan az önceki devirde Hun prensine gelin giden Çin prensesi, ailesine yazdığı şiiri'nin son iki mısrasında şöyle yazıyor:

Davulu her gece durmaz döverler

Ta güneşler doğana dek dönerler

Oyuncu bir toplum olduğumuzu ibadet eder gibi oyun oynadığımızı göstermiyor mu?

KAYNAKLAR

BOZKURT, Fuat (1990), **SEMAHLAR** (Alevi Dinsel Oyunları) İstanbul, Cem Yayınevi

ÇAKIR, Ahmet -A.Şekur TURAN(1991),Uygur Türklerinde Oynan Hayvan Motifleri 1991/2. Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları:153

ÇAKIR, Ahmet. "Türk Halk Oyunlarında Hayvan Motifleri Üzerine Bir Atlas Denemesi". III. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri. III. Cilt. Ankara(1987), Kültür Bakanlığı MİFAD Yayınları.

ÇAKIR, Ahmet. "Türk Halk Oyunlarının Tasnifi". Milli Folklor Dergisi, 3. Sayı. (1989) Ankara

ELİADE, Mircea, **Şamanizm** I.Baskı 1999. İstanbul, Çeviren: İsmet BİRKAN. İmge Kitabevi

YÖRÜKAN, Prof. Dr. Yusuf Ziya (2005), **Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri ŞAMANİZİM** I.Basım, Ankara

ERSEVEN, İlhan Cem (1990), **Alevilerde Semah**, Ekin Yayınları

GAZİMİHAL, Mahmut Ragıp (I.II.III.1991, 1997, 1999), Ankara, **Türk Halk Oyunları Katalogu**, Kültür Bakanlığı Yayınları. Baskıya Hazırlayan: Nail TAN-Ahmet ÇAKIR

- GUMİLEV L.N. (2003), **Eski Türkler** (Rusçadan Türkçeye Çeviri D.Ahsen BATUR) İst.
- GÜNGÖR, Erol (1993), **İslam Tasavvufunun Meseleleri** Ötüken Yayınları İst. 4. Baskı, Selenge Yayınları.
- HUZINGA, Johan. Homo Ludens (1195) İstanbul. “Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme” Çeviren: Mehmet Ali KILIÇBAY
- KAFESOĞLU, İbrahim (1980), **Eski Türk Dini**, Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara
- KALAFAT, Yaşar (1990) **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Ankara Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
- KÖPRÜLÜ, Prof. Dr. Fuat (1981), **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar** Diyanet İşler Başkanlığı Yayınları 4.Baskı
- MALİNOWSKI, Bronislaw (1990),**Büyü, Bilim ve Din**
- OCAK, Prof. Dr. A.Yaşar, **Osmanlı imparatorluğunda Marjinal Sufilik:KALENDİRİLER** (XIV-XVII yüzyılları) Vahidi, Menakıp-ı Hacı-i Cihan ve Netice-i Can Bibl.Nat.de Paris
- ÖGEL, Prof. Dr. Bahaeddin (1993), **Türk Mitolojisi** I.cilt Ankara. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları
- ÖGEL, Prof. Dr. Bahaeddin **İslamiyet’ten Önce Türk Kültür Tarihi** , Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Kurumu Yayınları 3.Baskı.
- ÖGEL, Prof. Dr. Bahaeddin (1987),**Türk Kültür Tarihine Giriş** 8.Türklerde Devle ve Ordu Mehteri, 9.Türk Halk Musikisi Aletleri Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 733.734
- ÖNGEL, Dr. Hasan Basri (2001), **Türk Kültür Tarihinde Spor**, T.C.Kültür Bakanlığı Yay.
- ROUX, Jean-Paul (1984), **Türklerin ve Moğolların Eski Dini** (Türkçe çeviren Prof. Dr. Aykut KAZCIGİL) İst.1994
- SALCI, Vahit Lütfi (1941), **Gizli Türk Dini Oyunları**
- ULUDAĞ, Prof. Dr. Süleyman, **İslam’da Musiki ve Sema**
- YÖNETKEN, Halil Bedi (1991),Derleme Notaları II.İstanbul Orkestra Yayınları